

О. В. ЗАЙЧУК

Олег Володимирович Зайчук, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

КОНЦЕПЦІЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ПЕРЕД ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ ТА ОСОБОЮ В УКРАЇНІ*

У новітній час у вітчизняному суспільстві відбулися суттєві зміни, що стосуються усіх сфер суспільного життя. Ці процеси є надзвичайно стрімкими, а на даний момент – навіть болісними. В умовах поглиблення демократичних перетворень в Україні, як демократичної європейської країни, назріла нагальна необхідність здійснення комплексного дослідження шляхів підвищення ефективності інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою, удосконалення законодавчої бази в напрямі розвитку та становлення інституту захисту прав людини як одного із основних пріоритетів правової держави – актуальної проблеми сучасного юридичного простору України.

В основу сформульованих підходів Концепції покладено результати досліджень українських науковців щодо з'ясування співвідношення між правами і свободами людини та юридичною відповідальністю держави, яка виступає у формі юридичних гарантій із забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Розробка Концепції обґрунтовано включала розв'язання низки основних завдань, кожне з яких містило певний перелік конкретних розробок. Зокрема:

1. Завдання, що передбачало розробку підходів до розуміння інституту юридичної відповідальності та пристосування інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою до реалій, в яких опинився сучасний світ.

Загальновідомо, що з часів неолітичної революції світ матеріалізувався. Незважаючи на складний історичний шлях розвитку суспільства, рушієм суспільних відносин є фактор заохочення. У Концепції було проведено детальний аналіз наступних заходів правового заохочення:

- особистого характеру (винесення подяки, присвоєння почесного звання та ін.);
- майнового характеру (грошова премія, вручення цінного подарунка);
- організаційного характеру (підвищення на посаді).

2. Завдання, яке стосувалося розробки у Концепції положень інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою з урахуванням європейського досвіду.

Для розв'язання даного завдання в основу було покладено позиції, сформульовані у Загальній декларації прав людини 1948 р., де у ст. 29 записано, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки тих обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення відповідного визнання та поваги прав і свобод інших, задоволення вимог моралі, громадського порядку, загального добробуту в демократичному суспільстві. У своїх розробках автори ґрунтуються на тому, що Декларація є загальноновизнаною та підписаною усіма країнами світу, а тому будь-які обмеження повинні ґрунтуватися на підставі її тексту.

3. Завдання щодо окреслення шляхів удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством, зокрема в українському правовому просторі. Авторами запропоновано розподілити вирішення проблеми за такими складниками:

- нормативно-правове (насамперед конституційне) визначення переліку змісту основних прав і свобод громадян відповідно до об'єктивного розвитку суспільних відносин та міжнародно-правових зобов'язань України;
- приведення у відповідність положень чинного законодавства, насамперед Конституції України, щодо непорушності, неподільності, невідчужуваності основоположних прав і свобод людини;
- закріплення у Конституції виключного переліку підстав обмежень реалізації прав, свобод, законних інтересів людини з огляду на міжнародні стандарти у цій галузі, що унеможливають уникнення посадових осіб чи органів влади відповідальності за їх незаконне обмеження;

© О. В. Зайчук, 2014

* Рецензія на кн.: Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – 112 с.

– визначення та закріплення механізмів, у тому числі й гарантій, реалізації прав і свобод, їх захисту та відповідальності держави за їх порушення.

На підставі викладеного матеріалу зроблено висновки та надано теоретичні та практичні рекомендації.

Звертає на себе увагу формулювання й обґрунтування положення про те, що «Влада повинна нести відповідальність не перед законом, а перед своїми виборцями». Такий підхід відповідає сучасному погляду на проблему в демократичній державі, де джерелом влади є не абстрактний народ, а суспільство, що складається із особистостей, які наділені певними правами та користуються ними. Саме виборець є «роботодавцем» влади, а не навпаки.

У Концепції наголошено на посиленні контролю міжнародних судових інституцій за субсидіарним рівнем української судової системи. Важливим є вдосконалення інституту стримувань і противаг, який виявився недосконалим у сучасних реаліях. При цьому варто звернути увагу на те, що така ситуація спостерігається не тільки у вітчизняному правовому просторі, а й має значне розповсюдження у світі.

У роботі наголошується на необхідності більш глибокого вдосконалення принципу верховенства права на всіх рівнях, тобто мається на увазі відповідність права загальноцивілізаційним цінностям, які формувалися упродовж історії людства та впливають на подальший його розвиток. Невідповідність цим цінностям може мати негативні, або навіть і трагічні наслідки глобального та локального характеру. Крім того, зроблено наголос на тому, що саме принцип верховенства права Європейського Союзу, рух до якого задекларувала Україна, є пріоритетним у сучасних цивілізаційних реаліях.

Кожне положення концепції – це результат ґрунтовного аналізу проблематики з урахуванням позитивних та негативних уроків вітчизняної й світової історії.

Суттєвою обставиною є пропозиція щодо механізмів реалізації розробленої Концепції. Результатом проведених досліджень стали надані рекомендації державним органам України стосовно практики реалізації Концепції. Вагомими також є науково прогнозовані наслідки застосування положень Концепції в державних органах України.

Саме розробка Концепції є, з нашої точки зору, основним результатом проведених комплексних досліджень сучасних умов розвитку України, її прагнення приєднатися до європейського товариства цивілізованих країн, розробки необхідних кроків, пов'язаних з відповідними зобов'язаннями держави, дослідження основних факторів, які визначають юридичну відповідальність Української держави перед громадянським суспільством та особою в Україні, створення відповідних засобів та процедур, вироблення необхідних механізмів у цьому напрямі.

Концепція підготовлена в результаті виконання наукового проекту «Інститут юридичної відповідальності держави як чинник розвитку громадянського суспільства в Україні» відповідно до цільової програми наукових досліджень НАН України «Громадянське суспільство, особа, держава, національний досвід та потенціал взаємодії» згідно з Розпорядженням Президії НАН України від 30 квітня 2014 року.

На нашу думку, положення Концепції є ґрунтовними і можуть бути введені в дію державними органами України.